

2017

Program monitoringa životne sredine Crne Gore

**Agencija za zaštitu životne
sredine Crne Gore**

Izdavač:
Agencija za zaštitu životne sredine Crne Gore

Za izdavača:
Ervin Spahić, dipl. elektro inženjer
Direktor Agencije za zaštitu životne sredine Crne Gore

Obrađivač:
Sektor za zaštitu prirode, monitoring, analizu i izvještavanje

Dizajn korica:
Agencija za zaštitu životne sredine Crne Gore

Foto:
Agencija za zaštitu životne sredine Crne Gore

SADRŽAJ

SADRŽAJ	2
PROGRAM MONITORINGA ŽIVOTNE SREDINE CRNE GORE ZA 2017. GODINU	3
UVOD	3
Sredstva za realizaciju Programa monitoringa životne sredine za 2017. godinu	4
PROGRAM MONITORINGA VAZDUHA	5
PROGRAM MONITORINGA ZEMLJIŠTA	9
PROGRAM MONITORINGA STANJA EKOSISTEMA PRIOBALNOG MORA CRNE GORE.....	13
PROGRAM MONITORINGA STANJA BIODIVERZITETA	22
Nacionalno zakonodavstvo	23
Multilateralni sporazumi	23
PROGRAM MONITORINGA BUKE U ŽIVOTNOJ SREDINI	27
PROGRAM MONITORINGA RADIOAKTIVNOSTI U ŽIVOTNOJ SREDINI.....	29
POJMOVNIK.....	35

PROGRAM MONITORINGA ŽIVOTNE SREDINE CRNE GORE ZA 2017. GODINU

UVOD

Monitoring životne sredine predstavlja sistematsko mjerenje i ispitivanje parametara kao i ocjenjivanje indikatora stanja i zagađenja životne sredine. Na osnovu dostupnih podataka sa mjernih mjesta o stanju životne sredine dobija se jasan uvid u promjene kvaliteta i kvantiteta životne sredine, emisije zagađujućih materija i korišćenje prirodnih resursa.

Kontinuirana kontrola i praćenje stanja životne sredine (monitoring životne sredine) je obaveza definisana Zakonom o životnoj sredini ("Sl. list CG", broj 52/16).

Realizacija programa monitoringa životne sredine jedan je od osnovnih zadataka iz oblasti zaštite životne sredine, jer rezultati monitoringa čine osnovu za ocjenu ukupnog stanja životne sredine u Crnoj Gori, preporuke u planiranju politike zaštite životne sredine kao i izradu godišnjeg izvještaja o stanju životne sredine osnovnog dokumenta u kojem je predstavljena analiza i ocjena stanja životne sredine. Dobijeni podaci o stanju i kvalitetu životne sredine čine osnovu za izradu godišnjeg izvještaja o stanju životne sredine za 2017.godinu, koji priprema Agencija za zaštitu životne sredine i dostavlja ga resornom Ministarstvu. Izrada godišnjeg izvještaja proizilazi iz Ustavom i zakonima definisanih obaveza za to nadležnih državnih institucija.

Program monitoringa životne sredine Crne Gore za 2017. godinu obuhvata šest programa:

1. Kvalitet vazduha
2. Sadržaj opasnih i štetnih materija u zemljištu
3. Stanje ekosistema priobalnog mora Crne Gore
4. Stanje biodiverziteta
5. Buka u životnoj sredini
6. Radioaktivnost u životnoj sredini

Program monitoringa životne sredine za 2017. godinu biće realizovan u skladu sa smjernicama EU u ovoj oblasti, tj. sa preporukama evropske Agencije za zaštitu životne sredine (EEA) i standardima Evropske mreže za informisanje i posmatranje (EIONET). Dobijeni podaci kroz realizaciju ovog programa će se upravo i koristiti za izvještavanje prema navedenim međunarodnim institucijama, kao i prema Statističkom zavodu EU (EUROSTAT) i Statističkoj diviziji UN-a (UNSD).

Takođe, podaci iz realizacije Programa predstavljaju osnovu za izradu nacionalnih indikatora životne sredine, u skladu sa standardnom tipologijom evropske Agencije za zaštitu životne sredine. Riječ je o tzv. DPSIR sistemu indikatora za izvještavanje o problemima životne sredine, odnosno indikatorima uzroka, pritiska, stanja, uticaja i odgovora na životnu sredinu (DPSIR - Driving Forces, Pressures, State, Impact, Response). Upotreba indikatora usklađenih sa normama evropske prakse predstavlja osnov kvalitetne razmjene podataka i izrade izvještaja o stanju životne sredine, kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou.

Rezultati monitoringa životne sredine će poslužiti u definisanju preporuka i mjera koje treba sprovesti u narednom periodu u cilju poboljšanja stanja. Jasno je da monitoring životne sredine tako postaje važan faktor u planiranju politike zaštite životne sredine, kao i pokazatelj potrebe ugradnje principa i načela zaštite životne sredine u razvojne i strateške dokumente drugih sektorskih politika kao što je industrija, poljoprivreda, energetika i drugi.

Sredstva za realizaciju Programa monitoringa životne sredine za 2017. godinu

Finansijska sredstva opredijeljena za realizaciju pojedinačnih programa iz oblasti zaštite životne sredine su prikazana u Tabeli 1. Program monitoringa životne sredine, predložen od strane Agencije za zaštitu životne sredine za 2017. godinu, izrađen je u skladu sa usvojenim budžetom Agencije za 2017. godinu.

Tabela 1. *Finansijska sredstva za realizaciju pojedinačnih programa iz oblasti zaštite životne sredine*

PROGRAM	IZNOS (€)
Kvalitet vazduha	185.000€
Sadržaj opasnih i štetnih materija u zemljištu	29. 000€
Stanje ekosistema priobalnog mora	55.000€
Stanje biodiverziteta	20. 000€
Buka u životnoj sredini	6. 000€
Stanje radioaktivnosti	35.000€
UKUPNO	330.000€

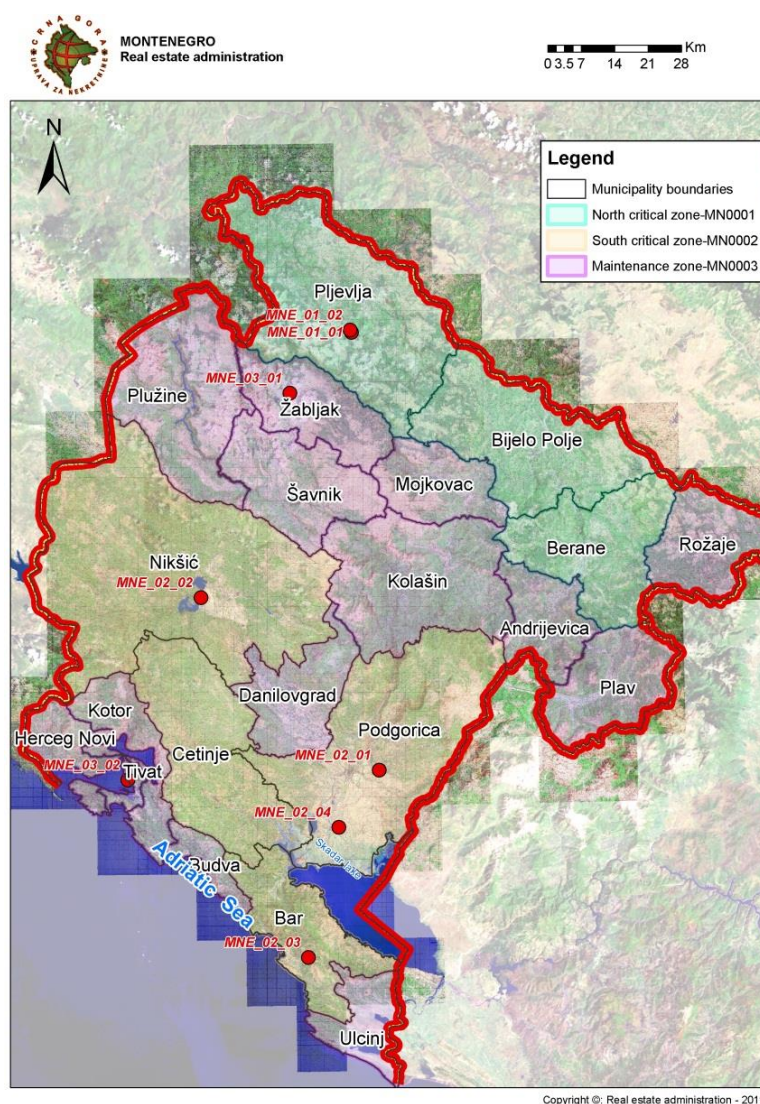

PROGRAM MONITORINGA VAZDUHA

Program monitoringa vazduha obuhvata mjerenje koncentracije polutanata u vazduhu na automatskim stacionarnim stanicama u okviru Državne mreže za praćenje kvaliteta vazduha. Tip stanice i vrsta mjerenja propisani su Uredbom o uspostavljanju mreže mjernih mjesta za praćenje kvaliteta vazduha ("Službeni list CG", br. 44/10 i 13/11), u skladu sa uspostavljenim zonama kvaliteta vazduha.

Na slici 1 prikazan je položaj automatskih stacionarnih stanica u okviru zona kvaliteta vazduha (mreža mjernih mjesta).

Slika 1. Mreža mjernih mjesta - zone kvaliteta vazduha

Mjerna mjesta i predloženi parametri programa monitoringa za 2017. godinu prikazani su u Tabeli 2.

Tabela 2. Mjerna mjesta i parametri

Mjerno mjesto	Zona	Vrsta mjernog mjesta	Zagađujuće materije Mjerene zbog zaštite zdravlja ljudi	Zagađujuće materije mjerene zbog zaštite vegetacije
Tivat	Zona održavanja kvaliteta vazduha	¹ UB	PM _{2.5}	
Bar	Južna zona u kojoj je neophodno unaprijeđenje kvaliteta vazduha	UB	NO ₂ , SO ₂ , PM ₁₀ , PM _{2.5} , kadmijum, arsen, nikal, benzo(a)piren, O ₃ , CO, benzen	
Pljevlja	Sjeverna zona u kojoj je neophodno unaprijeđenje kvaliteta vazduha	UB	SO ₂ , NO ₂ , PM ₁₀ , PM _{2.5} , kadmijum, arsen, nikal, benzo(a)piren	
Gradina	Sjeverna zona u kojoj je neophodno unaprijeđenje kvaliteta vazduha	² SB	O ₃	NO _x , SO ₂
Golubovci	Južna zona u kojoj je neophodno unaprijeđenje kvaliteta vazduha	SB	O ₃	NO _x , SO ₂
Nikšić	Južna zona u kojoj je neophodno unaprijeđenje kvaliteta vazduha	UB	NO ₂ , SO ₂ , PM ₁₀ , PM _{2.5} , kadmijum, arsen, nikal, benzo(a)piren, O ₃ , CO, benzen	
Podgorica	Južna zona u kojoj je neophodno unaprijeđenje	³ UT	NO ₂ , PM ₁₀ , CO, benzen, benzo(a)piren, olovo	

¹UB (urban background) Mjerno mjesto za mjerenje pozadinskog zagađenja u gradskom području

²SB (sub-urban background) Mjerno mjesto za mjerenje pozadinskog zagađenja u prigradskom području

³UT (urban traffic) Mjerno mjesto za mjerenje zagađenja koje potiče od saobraćaja u gradskom području

Program praćenja kvaliteta vazduha realizuje Centar za ekotoksikološka ispitivanja, u skladu sa Zakonom o zaštiti vazduha ("Sl. list Crne Gore", br. 25 od 5. maja 2010, 43/15).

Praćenje kvaliteta vazduha na EMEP stanici na Žabljaku je u nadležnosti Zavoda za hidrometeorologiju i seizmologiju.

Dio sredstava koja su opredijeljena za monitoring kvaliteta vazduha, predviđen je za posebna mjerenja u slučajevima akcidenata kao što su: požari, industrijski akcidenti, prekogranični uticaji i sl.

PROGRAM MONITORINGA ALERGENOG POLENA SUSPENDOVANOG U VAZDUHU

Redovno praćenje koncentracije polenovih zrna u atmosferi od velike je važnosti sa aspekta zaštite zdravlja ljudi imajući u vidu da negativan uticaj na zdravlje ljudi koji izaziva polen pojedinih biljnih vrsta, svrstava ove čestice u "prirodne" zagađivače vazduha. Uspostavljanje ovih mjerenja je značajno jer su ovi podaci neophodni za: prevenciju nastupanja tegoba kod senzibilnih osoba, kao pomoć u efikasnijem liječenju pacijenata u zdravstvenim institucijama, poboljšanju rada komunalnih i urbanističkih službi na uništavanju trava i korova koje su uzročnici alergijskih bolesti, boljem sagledavanju potrebe uvođenja zakonske regulative, uključujući i međunarodnu saradnju, jer su problemi aeropolena ne samo lokalnog, regionalnog nego i globalnog karaktera.

Na slici 2 prikazana je mreža mjernih mjesta na teritoriji Crne Gore.

Slika 2. Mreža mjernih mjesta za praćenje koncentracije alergenog polena u vazduhu

Mjerenja i analize se vrše u skladu sa uslovima usvojenim od strane Internacionalne asocijacije za aerobiologiju IAA (International Association for Aerobiology).

Aeropolen se sakuplja kontinuiranom volumetrijskom metodom (Hirst 0,1952). Nakon kvalitativnog i kvantitativnog pregleda aeropolena rezultati se izražavaju kao broj polenovih zrna u m³ vazduha.

Koncentracija polena se određuje za jedan dan, a definiše za: nedjelju, određenu dekadu, mjesec, sezonu i cijelu godinu, za svaku biljnu vrstu pojedinačno, odnosno za sve biljke koje proizvode alergeni polen.

U tabeli 3 prikazana su mjerna mjesta i vrsta alergnog polena koji će se pratiti tokom 2017. godine.

Tabela 3. Mjerna mjesta i vrsta alergnog polena

Mjerna mjesta	Podgorica, Nikšić, Bar, Tivat i Mojkovac		
Redni broj	Biljna vrsta	Narodni naziv	Alergenost
1	Corulus	Lijeska	umjerena do jaka
2	Alnus	Jova	umjerena do jaka
3	Taxaceae/Cupressaceae	Tise/Čempresi	umjerena
4	Ulmus	Brijest	umjerena
5	Populus	Topola	slaba
6	Acer	Javor	slaba do umjerena
7	Salix	Vrba	slaba
8	Fraxinus	Jasen	umjerena do jaka
9	Betula	Breza	veoma jaka
10	Carpinus	Grab	slaba do umjerena
11	Platanus	Platan	umjerena do jaka
12	Juglans	Orah	slaba do umjerena
13	Quercus	Hrast	umjerena
14	Morus	Dud	slaba
15	Ligustrum	Živa ograda	umjerena do jaka
16	Pinaceae	Borovi/ Jele/Smrča	slaba
17	Tilia	Lipa	slaba
18	Poaceae	Trave	veoma jaka
19	Cannabaceae	Konoplja, Hmelj	slaba
20	Plantago	Bokvica	slaba do umjerena
21	Rumex	Kiselice	umjerena do jaka
22	Urticaceae	Kopriva	slaba
		Parijetarija	jaka
23	Chenopodiaceae/Amaranthaceae	Pepeljuge / Štirovi	slaba do umjerena
24	Artemisia	Pelin	veoma jaka
25	Abrosia	Ambrozija	veoma jaka
26	Olea	Maslina	veoma jaka

PROGRAM MONITORINGA ZEMLJIŠTA

U cilju očuvanja zemljišta u okviru integralnog sistema zaštite životne sredine prati se stanje i način korišćenja zemljišta, identifikuju se osjetljiva područja, određuju se stepen i karakteristike zagađenja ukoliko postoje.

Izveštaj o stanju zemljišta, kao integralni dio Izveštaja o stanju životne sredine, baziran je na dostupnim podacima u cilju davanja ocjene stanja, ali i preporuka i mjera koje je neophodno sprovesti radi poboljšanja stanja i upravljanja zemljištem na teritoriji naše zemlje.

Cilj Programa je utvrđivanje sadržaja opasnih i štetnih materija u zemljištu, u neposrednoj blizini deponija, saobraćajnica, industrijskih zona, aerodroma, kao i u naseljenim mjestima sa posebnim akcentom na dječija igrališta i parkove.

Praćenje stanja zemljišta i ispitivanje sadržaja opasnih i štetnih materija u zemljištu realizuje se u skladu sa Zakonom o životnoj sredini ("Sl. list CG", br. 52/16), Zakonom o poljoprivrednom zemljištu ("Sl. list RCG", br. 015/92, 059/92, 027/94, "Sl. list CG", br. 073/10, 032/11) i Pravilnikom o dozvoljenim koncentracijama štetnih i opasnih materija u zemljištu i metodama za njihovo ispitivanje („Sl. list RCG“, br. 18/97), a usklađuje se i sa zahtjevima Evropske Agencije za životnu sredinu u Kopenhagenu.

Opasne i štetne neorganske materije su: kadmijum (Cd), olovo (Pb), živa (Hg), arsen (As), hrom (Cr), nikel (Ni), fluor (F), bakar (Cu), cink (Zn), bor (B), kobalt (Co) i molibden (Mo).

U cilju adekvatne procjene antropogenog uticaja na kvalitet zemljišta i njihove biodostupnosti na određenim lokacijama, neophodno je realizovati sekvencijalnu analizu opasnih i štetnih materija.

Toksične i kancerogene organske materije su: policiklični aromatični ugljovodonici (PAH), polihlorovani bifenili i trifenili (PCBs i PTCs) za svaki od kongenera (28, 52, 101, 118, 138, 153 i 180), organokalajna jedinjenja (TBT, TMT) i pesticidi.

Ovaj program će se sprovoditi na **29** mjernih mjesta sa ukupno **37** uzoraka (sekvencijalno). U ispitivanim uzorcima vršiće se analize opasnih i štetnih neorganskih materija, toksičnih i kancerogenih organskih materija.

U skladu sa članom 7 stav 2 navedenog Pravilnika, analiza uzorkovanog zemljišta obuhvata određivanje sledećih parametara:

Opasne i štetne neorganske materije (član 3 Pravilnika) date su u tabeli 4:

Tabela 4

Opasne i štetne neorganske materije											
kadmiju m (Cd)	olov o (Pb)	arse n (As)	nika l (Ni)	baka r (Cu)	koba lt (Co)	živa (Hg)	hro m (CR)	fluo r (F)	cink (Zn)	bo r (B)	molidbe n (Mo)

Toksične i kancerogene materije (član 4 i 5, Pravilnika) date su u Tabeli 5:

Tabela 5: Toksične i kancerogene organske materije u zemljištu

Toksične i kancerogene organske materije, policiklični aromatični ugljovodonici (PAH)	Polihlorovani bifenili i trifenili (PCBs i PTCs), za svaki od kongenera (28, 52, 101, 118, 138, 153 i 180)	Organokalajna jedinjenja (TBT, TMT)	Pesticidi

Dioksini i furani

Imajući u vidu da je Crna Gora ratifikovala Stokholmsku konvenciju o dugotrajnim organskim zagađivačima (POPs) neophodno je (u skladu sa Nacionalnim implementacionim planom Stokholmske konvencije) u analizi određenih uzoraka zemljišta uključiti sve organske komponente koje su na POPs listi.

Programom su obuhvaćena najnaseljenija mjesta u Crnoj Gori u kojima su identifikovane karakteristične lokacije, a u skladu sa Pravilnikom o dozvoljenim koncentracijama štetnih i opasnih materija u zemljištu i metodama za njihovo ispitivanje, sa kojih će se vršiti uzorkovanje.

Lokacije i vrste ispitivanja su navedene u tabeli kako slijedi:

Naselje	Mjerna mjesta	Broj uzoraka	Opasne i štetne materije	Toksične i kancerogene materije	Dioksin i furani
Podgorica	Donja Gorica	1	X sek	X	/
	Ćemovsko polje	1	X sek	X	/
	Srpska	1	X	X	X
	Dječije igralište (Njegošev park)	1	X	X	/
Berane	Poljoprivredno zemljište pored saobraćajnice	1	X sek	X	/
	Poljoprivredno zemljište pored Industrijske zone	1	X sek	X	X
	Trafostanice (dvije)	2x1	/	XX	XX
	Beran selo (polj. zemljište u blizini deponije Vasove vode)	1	X sek	X	X
Pljevlja	Komini	1	X sek	X	/
	Jalovište TE – polj. zemlj. u blizini jalovišta	1	X	X	/
	Poljoprivredno zemljište pored saobraćajnice prema Đurđevića Tari (Vilići)	2	X sek	X	/
	Trafostanice (tri)	3x1	/	XXX	XXX
	Dječije igralište	1	X	X	/
	Gradac	1	X sek	X	X
Bijelo	Poljoprivredno zemljište	1	X sek	X	X

Polje	pored gradske deponije				
Kolašin	Trebaljevo	1	X sek	X	/
Tivat	Tivatsko polje	1	X sek	X	/
	Dječije igralište	1	X sek	X	X
	Konventorska stanica	1	X	X	
Nikšić	Deponija Željezare – polj. zemljište u blizini deponije	1	X sek	X	X
	Rubeža	1	X sek	X	X
	Poljoprivredno zemljište pored saobraćajnice	1	X sek	X	/
	Dječije igralište	1	X	X	/
Ulcinj	Ulcinjско polje	1	X sek	X	/
	Trafostanice (dvije)	2x1	/	XX	XX
Žabljak	Poljoprivredno zemljište pored gradske deponije	1	X sek	X	X
	Obala jezera	1	X	X	/
	Poljoprivredno zemljište pored saobraćajnice	1	X sek	X	/
Mojkova c	Rudnik Brskovo – polj. zemlj. u blizini flotacije rudnika Brskovo	1	X sek	X	X

Izvještavanje o rezultatima ispitivanja sadržaja opasnih i štetnih materija u zemljištu vrši se na godišnjem nivou.

Godišnji izvještaj o realizaciji Programa ispitivanja sadržaja opasnih i štetnih materija u zemljištu dostavlja se Agenciji za zaštitu životne sredine do 1. marta 2018. godine.

PROGRAM MONITORINGA STANJA EKOSISTEMA PRIOBALNOG MORA CRNE GORE

Program monitoringa stanja ekosistema priobalnog mora Crne Gore je programski i metodološki usklađen sa zahtjevima nacionalnih propisa: Zakona o životnoj sredini ("Sl. list CG", br. 52/16), Zakona o vodama ("Sl. list RCG", br.27/07) i Uredbom o klasifikaciji i kategorizaciji površinskih i podzemnih voda ("Sl. list RCG", br. 02/07). Na 15. sastanku strana potpisnica Barselonske konvencije 2015. godine usvojena je odluka da zemlje potpisnice Konvencije pristupe primjeni Ekosistemskog pristupa u zaštiti i praćenju stanja morskog ekosistema. Ekosistemski pristup se bazira na 11 definisanih ciljeva čije se postizanje prati na osnovu definisanih indikatora stanja morske sredine preporučenih Programom integralnog monitoringa i procjene (UNEP(DEPI)/MED WG.420/4: Draft Integrated Monitoring and Assessment Programme, 2015). Navedeni indikatori referiraju i na deskriptore vezane za dobro stanje životne sredine (Good Environmental Status (GES)) u skladu sa Okvirnom direktivom o marinskoj strategiji (Marine Strategy Framework Directive (MSFD), 2008). Kako je Vlada Crne Gore u julu 2016. godine usvojila Strategiju aproksimacije za oblast životne sredine gdje se kao jedna od mjera predviđa primjena odredbi Marinske strategije i kako je jedan od prvih koraka ka ispunjavanju obaveza usklađivanje sistema monitoringa te prikaz stanja po definisanim ciljevima i indikatorima, u cilju početnih koraka ka usklađivanju programa monitoringa morskog ekosistema, Program monitoringa morskog ekosistema za 2017. godinu obuhvatiće sledeće podprograme:

I EUTROFIKACIJA

II KONTAMINENTI

III EFLUENTI

Na ovaj način monitoring morskog ekosistema za 2017. godinu biće usklađen djelimično sa MSFD, odnosno zahtjevima Barselonske konvencije po pitanju integrisanja EcAp zahtjeva.

U odnosu na MFD, preuzimaju se sljedeći kriterijumi:

- Koncentracija hranljivih materija u vodenom stubu, providnost, promjena u florističkom sastavu i primjene iz bentosnih u pelagične vrste, rastvorni kiseonik pri dnu, odnosno promjene zbog povećanja raspadanja organske materije i procjena površine na koju se to odnosi, TRIX indeks: svi kriterijumi u okviru 5.1, 5.2 (osim 5.2.4 koji se odnosi na kupališta) i 5.3
- Koncentracije kontaminenata u vodi, bioti i sedimentu 8.1.1

U odnosu na EcAp preuzimaju se sljedeći indikatori:

- Usaglašeni indikator 13: Koncentracija nutrijenata i Usaglašeni indikator 14: hlorofil a, ekvivalentni kriterijumima 5.1, 5.2 i 5.3.

Usaglašeni indikator 17: Koncentracije kontaminenata u vodi, bioti i sedimentu ekvivalentan s 8.1.1

I EUTROFIKACIJA

Eutrofikacija je proces uslovljen obogaćivanjem vode hranjivim materijama, prvenstveno jedinjenja kiseonika i fosfora, što dovodi do povećanja primarne proizvodnje i biomase algi promjena u ravnoteži prirodnog odnosa supstanci što dovodi

i do promjena u ravnoteži prisutnih organizama u ekosistemu, a na kraju i narušavanju kvaliteta vode.

ECAP Cilj/ MSFD Deskriptor	Indikator	Parametri	Područje istraživanja ⁴	Učestalost uzorkovanja
E05 Eutrofikacija / D5 Eutrofikacija	Koncentracija hranjivih materija u vodenom stubu	Temperatura vode, pH, providnost, salinitet, ortofosfati (P-PO ₄), totalni fosfor (TP), totalni azot (TN), silikati (Si), nitrati (NO ₃ -N), nitriti (NO ₂ -N), amonijak (NH ₄ -N), molarni odnos (Si:N, N:P, Si:P), rastvorljivi kiseonik, zasićenje kiseonikom, hlorofil-a, TRIX indeks, totalne koliformne,	Na odabranim prioritetnim mjernim mjestima prema uputstvu u tabeli za primjenu (prioritetnost mjernog mjesta se utvrđuje u konsultacijama s Agencijom), polazeći od lokacija na kojima je praćena eutrofikacija 2011. godine i to u obuhvatu sljedećih prostornih jedinica: Ulcinj, Bojana, Bar, Budva, Kotor-Dobrota, IBM, Sveta Nedelja, Mamula, Herceg Novi, Igalo, Tivat, Risan.	Period istraživanja: Januar-Decembar, 1 put mjesečno
	Koncentracija hlorofila u vodenom stubu-Direktan efekat nutrijenata	kvalitativna i kvantitativna analiza promjena fitoplanktonskih i zooplanktonskih grupa i vrsta – promjena u florističkom sastavu i promjene iz bentosnih u pelagične vrste,		
	Providnost	cvjetanje toksičnih algi, gustina oportunističkih makroalgi i heterotrofne bakterije.		
	Promjena u florističkom sastavu i primjene iz bentosnih u pelagične vrste bentos i fitoplankton			
	Rastvorni kiseonik pri dnu, odnosno promijene zbog povećanja raspadanja organske materije i procijena površine na koju se to odnosi			
	TRIX indeks			

Metoda uzorkovanja, obrade i dostave podataka: Podaci se dostavljaju prikazani po navedenom indikatoru odnosno relevantnim parametrima sa objašnjenjem i analizom

⁴ Za sve prioritetne lokacije potrebno je dostaviti i opšte podatke: datum, koordinate, dubina profila, opšte hidrološke karakteristike

rezultata (u wordu i exelu). Meta podaci se dostavljaju za svaku lokaciju pojedinačno. Osim navedenog, neophodno je dati analizu trenda te konstatacije o procesima koji su uticali na identifikovano stanje za godinu koja se pratila. Podaci treba da budu struktuirani po gore navedenim indikatorima i u odnosu na to definisano stanje i trend (gdje je moguće).

Takođe, u kontekstu primjene metodologije uzorkovanja i obrade podataka obavezna je primjena Vodiča za Plan integralnog monitoringa i procjene (IMAP) - (UNEP/MED IG 22_Inf_7 Integrated Monitoring Assessment Guidance) kao i Vodiča za primjenu sedam usaglašenih indikatora za E05 (eutrofikacija) i E09 (kontaminanti) tabelama za primjenu (fact sheets) (UNEP/MED WG427_4_Guidance factsheets) i u konsultativnom smislu hrvatski "Sustav praćenja i promatranja za stalnu procjenu stanja Jadranskog mora".

II KONTAMINANTI

Toksične materije organskog i neorganskog porijekla u morsku sredinu dospijevaju u vodu kao posljedica isključivo ljudskih aktivnosti. Njihovo prisustvo mijenja prirodan sastav vode i sedimenta a i akumulira se u živim organizmima. Njihovo praćenje, nivo prisustva i akumulacije stoga se prati istovremeno u tri matriksa vodu, sediment i biotu radi analize nivoa prisustva i potencijalnog uticaja na živi svijet.

Matriks	Morska voda			
ECAP Cilj/ MSFD Deskriptor	Indikator	Parametri	Područje istraživanja ⁵	Učestalost uzorkovanja
E09 Kontaminanti ⁶ /D8 Kontaminanti	Koncentracije kontaminenata u vodi, bioti i sedimentu	Toksične materije: 1. Teški metali: Fe, Mn, Cd, Hg, Cu, Ni, Pb, Zn, Cr, As, Sn - TBT i TMT) 2. POPs, uključujući i hlorovane pesticide: Aldrin (hlorovani pesticid), Chlordane, Dieldrin (hlorovani pesticid), Endrin, Heptachlor, Mirex i Toxaphene, Alpha hexachlorocyclohexane;	Port Milena Luka Bar Luka Budva Luka Herceg Novi Brodogradilište Bijela Luka Tivat Tivat - Porto Montenegro Luka Risan Luka Kotor, IBM Kotor	1 puta godišnje

⁵ Monitoring treba realizovati uzimajući u obzir preporučene BCs, BACs and EACs prema uputstvu u tabeli za primjenu. To znači da u odnosu na ove kriterijume treba izvršiti ocjenu opravdanosti mjerenja na lokacijama koje su bile uključene u program monitoring za 2011. godinu (koje su navedene u Tabeli) – trenda, stanja i usklađenosti (potencijalno dodatne ili relevantnije lokacije se utvrđuju u konsultacijama s Agencijom).

⁶Na svakoj stanici evidentiraće se ostali potrebni parametri, kao što su: datum, koordinate, organoleptičke osobine, hidrološki podaci i temp. vode i vazduha, pH, salinitet

		Beta hexachlorocyclohexane; Hexabromobiphenyl; Chlordecone; Pentachlorobenzene; Tetrabromodiphenyl ether i Pentabromodiphenyl ether; Hexabromodiphenyl ether i Heptabromodiphenyl ether; Lindane (hlorovani pesticid), Endosulfan, Perfluorooctane, DDT (hlorovani pesticid), 3. HCB i hlorfenoli (hlorovani organski pesticid), 4. PCB, 5. PAH (prema vodiču EPA US 16 Reference PAH jedinjenja), 6. TOC (za potrebe normalizacije), Al (za potrebe normalizacije), 7. mineralna ulja naftnog porijekla	Luštica Dobra Luka (referentna) Ada Bojana (Tranziciona senzitivna područja)	

ECAP Cilj/ MSFD Deskriptor	Indikator	Parametri	Područje istraživanja ⁷	Učestalost uzorkovanja
EO9 Kontaminanti ⁸ /D8 Kontaminanti	Koncentracije kontaminenata u vodi, bioti i sedimentu	Toksične materije: 1. Teški metali: Fe, Mn, Cd, Hg, Cu, Ni, Pb, Zn, Cr, As, Sn - TBT i TMT 2. POPs, uključujući i hlorovane pesticide: Aldrin (hlorovani pesticid), Chlordane, Dieldrin (hlorovani pesticid), Endrin, Heptachlor, Mirex and Toxaphene, Alpha hexachlorocyclohexani; Beta hexachlorocyclohexani; Hexabromobiphenyl; Chlordecone; Pentachlorobenzene; Tetrabromodiphenyl ether i Pentabromodiphenyl ether; Hexabromodiphenyl i Heptabromodiphenyl ether; Lindane (hlorovani pesticid), Endosulfan, Perfluorooctane, DDT (hlorovani pesticid), 3. HCBi hlorfenoli (hlorovani organski pesticid), 4. PCB, 5. PAH (prema vodiču EPA US 16 Reference PAH jedinjenja), 6. mineralna ulja naftnog porijekla, 7. granulometrijska analiza sedimenta	Port Milena Luka Bar Luka Budva Luka Herceg Novi Brodogradilište Bijela Luka Tivat Tivat - Porto Montenegro Luka Risan Luka Kotor, IBM Kotor Luštica Dobra Luka (referentna) Ada Bojana (Tranziciona senzitivna područja). Sve predhodno navedene lokacije usklađene su sa primjenom novog MEDPOL pristupa klasifikovane su kao Hot Spotovi tipa A, B, C.	1 put godišnje

⁷ Monitoring treba realizovati uzimajući u obzir preporučene BCs, BACs and EACs prema uputstvu u tabeli za primjenu. To znači da u odnosu na ove kriterijume treba izvršiti ocjenu opravdanosti mjerenja na lokacijama koje su bile uključene u program monitoring za 2011. godinu (koje su navedene u Tabeli) – trenda, stanja i usklađenosti (potencijalno dodatne ili relevantnije lokacije se utvrđuju u konsultacijama s Agencijom).

⁸Na svakoj stanici evidentiraće se ostali potrebni parametri, kao što su: datum, koordinate, organoleptičke osobine, hidrološki podaci i temp. vode i vazduha, pH, salinitet

Matriks	Biota (školjke- dagnja <i>Mytilus galloprovincialis</i> i ribe <i>Mullus barbatus</i>)			
ECAP Cilj/ MSFD Deskriptor	Indikator	Parametri	Područje istraživanja ⁹	Učestalost uzorkovanja
E09 Kontaminanti ¹⁰ /D8 Kontaminanti	Koncentracije kontaminenata u vodi, bioti i sedimentu	1. Teški metali: ukupna živa HgT, Cd, Pb, 2. Ekotoksikološki test sa Organohloridima (Lindan (α,β,γ -HCH), DDT, Aldrin, HCB ,dieldrin,) 3. PAH (prema vodiču EPA US 16 Reference PAH jedinjenja)	Koncentracije kontaminenata u školjkama i ribama kao bioindikatoru se prate na ili u blizini lokacijama koje su primjenom novog MEDPOL pristupa klasifikovane kao Hot Spotovi tipa A, B, C: Brodogradilište Bijela, Port Milena, Herceg Novi-Luka, Luka Risan, Kotor IBM i Luka, Tivat-Porto Montenegro i Luka Tivat, Luka Bar i Ada Bojana, Luka Budva.	1 put godišnje

Metoda uzorkovanja, obrade i dostave podataka: Podaci se dostavljaju prikazani po navedenom indikatoru odnosno relevantnim parametrima sa objašnjenjem i analizom rezultata (u wordu i exelu). Meta podaci se dostavljaju za svaku lokaciju pojedinačno. Osim navedenog neophodno je dati analizu trenda te konstatacije o procesima koji su uticali na identifikovano stanje za godinu koja se pratila. Podaci treba da budu

⁹ Monitoring treba realizovati uzimajući u obzir preporučene BCs, BACs and EACs prema uputstvu u tabeli za primjenu. To znači da u odnosu na ove kriterijume treba izvršiti ocjenu opravdanosti mjerenja na lokacijama koje su bile uključene u program monitoring za 2011. godinu (koje su navedene u Tabeli) – trenda, stanja i usklađenosti (potencijalno dodatne ili relevantnije lokacije se utvrđuju u konsultacijama s Agencijom).

¹⁰Na svakoj stanici evidentiraće se ostali potrebni parametri, kao što su: datum, koordinate, organoleptičke osobine, hidrološki podaci i temp. vode i vazduha, pH, salinitet

struktuirani po gore navedenim indikatorima i u odnosu na to definisano stanje i trend (gdje je moguće).

Takođe, u kontekstu primjene metodologije uzorkovanja i obrade podataka obavezna je primjena Vodiča za Plan integralnog monitoringa i procjene (IMAP) - (UNEP/MED IG 22_Inf_7 Integrated Monitoring Assessment Guidance) kao i Vodiča za primjenu sedam usaglašenih indikatora za EO5 (eutrofikacija) i EO9 (kontaminanti) tabelama za primjenu (fact sheets) (UNEP/MED WG427_4_Guidance factsheets) i u konsultativnom smislu hrvatski "Sustav praćenja i promatranja za stalnu procjenu stanja Jadranskog mora".

III EFLUENTI (praćenje unosa pritokama i direktnog unosa efluentima putem komunalnih otpadnih voda - ispusti i WWTF)

ECAP Cilj/ MSFD Deskriptor	Matriks	Parametri	Područje istraživanja	Učestalost uzorkovanja
EO5 Eutrofikacija / D5 Eutrofikacija i EO8 Kontaminanti /D8 Kontaminanti	Prirodni efluenti	1. Opšti hemizam (temp. vode i vazduha, pH, salinitet, suspendovane materije, providnost, O₂,% zasić., BPK₅, HPK), 2. Hranljive materije: nitrati (NO₃-N), nitriti (NO₂-N), amonijak (NH₄-N), totalni azot (TN), ortofosfati (P-PO₄), totalni fosfor (TP), Si, MPAS, fenoli, Totalni organski C, Deterdženti; molarni odnos (Si:N, N:P, Si:P), hlorofil-a, TRIX indeks, 3. Toksikanti: 3.1. Teški metali: Fe, Mn, Cd, Hg, Cu, Ni, Pb, Zn, Cr, As, Sn - TBT i TMT); 3.2. POPs, uključujući i hlorovane pesticide: Aldrin (hlorovani pesticid), Chlordane, Dieldrin (hlorovani pesticid), Endrin, Heptachlor, Mirex i Toxaphene, Alpha hexachlorocyclohexane; Beta hexachlorocyclohexane;	Bojana – Fraskanjel, Ada Bojana Sutorina	Avgust i Oktobar 2 x godišnje

		Hexabromobiphenyl; Chlordecone; Pentachlorobenzene; Tetrabromodiphenyl ether i Pentabromodiphenyl ether; Hexabromodiphenyl ether i Heptabromodiphenyl ether; Lindane (hlorovani pesticid), Endosulfan, Perfluorooctane, DDT (hlorovani pesticid), 3.3 HCB i hlorfenoli (hlorovani organski pesticid), 3.4 PCB, 3.5 PAH (prema vodiču EPA US16 Reference PAH jedinjenja), 3.6 TOC (za potrebe normalizacije), 3.7. Al (za potrebe normalizacije), 3.8 mineralna ulja naftnog porijekla 4. Unos plutajućeg otpada (marine litter) 5. Proticaj¹¹ Monitoring na prirodnim efluentima se sprovodi uzimajući u obzir zahtjeve utvrđene regionalnim akcionim planovima u okviru LBS protokola Barselonske konvencije, te NAP-a za CG.		
E05 Eutrofikacij a / D5 Eutrofikacij a i E08 Kontaminen ti /D8 Kontaminen ti	Komunalne otpadne vode - ispusti i WWTF	1. Opšti hemizam (temp. vode i vazduha, pH, salinitet, suspendovane materije , providnost, O2,% zasić., BPK5, HPK), 2. Hranljive materije: nitrati (NO3-N), nitriti (NO2-N), amonijak (NH4-N), totalni azot (TN), ortofosfati (P-PO4), totalni fosfor (TP),	Na glavnim ispustima komunalnih otpadnih voda u: Ulcinju, Baru, Sutomoru, Petrovcu, Herceg Novom, Tivtu,	2 x godišnje

¹¹Napomena: Na svakoj stanici evidentiraće se ostali potrebni parametri, kao što su: datum, koordinate, organoleptičke osobine, hidrološki podaci.

	Si, MPAS, fenoli, Totalni organski C, Deterdženti; molarni odnos (Si:N, N:P, Si:P), hlorofil-a, TRIX indeks, 3. Mikrobiologija: tot. enterekoke, E-coli bak., tot. areobne mez. Bak, cijanobakterije fenoli, 4. POPs, uključujući i hlorovane pesticide: Aldrin (hlorovani pesticid), Chlordane, Dieldrin (hlorovani pesticid), Endrin, Heptachlor, Mirex and Toxaphene, Alpha hexachlorocyclohexane; Beta hexachlorocyclohexane; Hexabromobiphenyl; Chlordecone; Pentachlorobenzene; Tetrabromodiphenyl ether and Pentabromodiphenyl ether; Hexabromodiphenyl ether and Heptabromodiphenyl ether; Lindane (hlorovani pesticid), Endosulfan, Perfluorooctane, DDT (hlorovani pesticid), 4.2. HCB i hlorfenoli (hlorovani organski pesticid), 4.3 PCB, 4.4. PAH (prema vodiču EPA US16 Reference PAH jedinjenja), 4.5. mineralna ulja naftnog porijekla. Monitoring na prirodnim efluentima se sprovodi uzimajući u obzir zahtjeve utvrđene regionalnim akcionim planovima u okviru LBS protokola Barselonske konvencije, te NAP-a za CG	Risnu, Kotoru, kao i na i na WWTF u Budvi	

Metoda uzorkovanja, obrade i dostave podataka: Podaci se dostavljaju prikazani po navedenom indikatoru odnosno relevantnim parametrima sa objašnjenjem i analizom rezultata (u wordu i exelu). Meta podaci se dostavljaju za svaku lokaciju pojedinačno. Osim navedenog neophodno je dati analizu trenda te konstatacije o procesima koji su uticali na identifikovano stanje za godinu koja se pratila. Podaci treba da budu strukturirani po gore navedenim indikatorima i u odnosu na to definisano stanje i trend (gdje je moguće).

Takođe, u kontekstu primjene metodologije uzorkovanja i obrade podataka obavezna je primjena Vodiča za Plan integralnog monitoringa i procjene (IMAP) - (UNEP/MED IG 22_Inf_7 Integrated Monitoring Assessment Guidance) kao i Vodiča za primjenu sedam usaglašenih indikatora za EO5 (eutrofikacija) i EO9 (kontaminanti) tabelama za primjenu (fact sheets) (UNEP/MED WG427_4_Guidance factsheets) i u konsultativnom smislu hrvatski "Sustav praćenja i promatranja za stalnu procjenu stanja Jadranskog mora".

Napomena

U skladu sa dinamikom uzorkovanja za pojedine podprograme izvještaji i informacije sa analizama Agenciji se dostavljaju i periodično i po potrebi radi blagovremenog informisanja javnosti.

Godišnji izvještaj treba da sadrži:

- detaljnu analizu podataka sa analizom trenda i ocjenom ekološkog statusa morskog ekosistema i mogućih izvora i uzroka zagađivanja, uključujući i detaljno pojašnjenje korišćenih metodologija za lokacije uzorkovanja i analiza, sa poređenjem u odnosu na zahtjeve MFSD i Barselonske konvencije- primjena EcAp-a i regionalnih akcioni planova.
- predlog mjera za smanjenje evidentiranih pritisaka na živi svijet mora, smanjenje zagađivanja iz ustanovljenih izvora zagađivanja, kao i predlog mjera za poboljšanje stanja morskog ekosistema.

PROGRAM MONITORINGA STANJA BIODIVERZITETA

Biodiverzitet predstavlja sveukupnu raznovrsnost živog svijeta i posmatra se sa aspekta raznovrsnosti vrsta (mikroorganizama, gljiva, biljaka i životinja), raznolikosti staništa (šume, livade, močvare) i genetske raznovrsnosti. Biološku raznovrsnost smanjuju skoro sve ljudske djelatnosti (industrijalizacija, turizam, saobraćaj, šumarstvo itd.), pa je iz tog razloga neophodno predvidjeti, pratiti i spriječiti uzroke nestajanja biološke raznovrsnosti na određenom području. Važan instrument u adekvatnom planiranju i sprovođenju zaštite biodiverziteta je praćenje stanja ugroženosti vrsta i staništa a ocjena stanje biodiverziteta predstavlja preduslov za adekvatnu zaštitu i djelovanje.

Na globalnom nivou, politika zaštite biodiverziteta definisana je Konvencijom o biološkoj raznovrsnosti koju je i Crna Gora ratifikovala. Na Nagoja samitu održanom u oktobru 2010.godine između zemalja potpisnica postignut je dogovor o implementaciji

Globalne strategije protiv gubitka biodiverziteta, sa paketom mjera koje za cilj imaju obezbjeđivanje zaštite i održivog korišćenja ekosistema. Strategija će se implementirati na bazi 20 ciljeva koji su planirani da se ispune do 2020. godine od strane zemalja potpisnica konvencije. Takođe, Evropska unija je usvojila u junu 2011. godine EU strategiju zaštite biodiverziteta do 2020. godine.

Na nacionalnom nivou strateški okvir zaštite prirode definisan je Nacionalnom strategijom biodiverziteta sa akcionim planom od 2016.-2020. godine koja je usklađena sa navedenim globalnim i evropskim strateškim dokumentima.

Praćenje stanja biodiverziteta je prepoznato, u svim dokumentima, kao jedna od neophodnih aktivnosti u cilju kako praćenja efikasnosti primjene definisanih mjera tako i evaluacije uticaja i glavnih pritisaka na živi svijet. S tim u vezi, realizacija programa Praćenja stanja biodiverziteta predstavlja važnu zakonodavnu obavezu kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou.

U Crnoj Gori obaveza praćenja stanja svih segmenata životne sredine proističe iz Zakona o životnoj sredini ("Sl. list RCG", br. 52/16, članovi 54,55 i 56) dok obaveza praćenja stanja očuvanosti prirode proističe iz Zakona o zaštiti prirode ("Sl. list CG", br. 54/16, član 100).

Nacionalno zakonodavstvo

- Zakon o životnoj sredini ("Sl. list CG", br. 52/16, članovi 54,55 i 56);
- Zakon o zaštiti prirode ("Sl. list CG", br. 54/16);
- Pravilnik o vrstama i kriterijumima za određivanje stanišnih tipova, načinu izrade karte staništa, načinu praćenja stanja i ugroženosti staništa, sadržaju godišnjeg izvještaja, mjerama zaštite i očuvanja stanišnih tipova ("Sl. list CG", br. 80/08);
- Pravilnik o bližem sadržaju godišnjeg programa monitoringa stanja očuvanosti prirode i uslovima koje mora da ispunjava pravno lice koje vrši monitoring ("Sl. list CG", br. 35/10 od 25.06.2010);

Multilateralni sporazumi

Red.br.	Naziv multilateralnog sporazuma	Status	Br. "Sl. lista"
1.	Konvencija o biološkoj raznovrsnosti	potvrđena	"Sl. list SRJ", br.011/01-28
2.	Kartagena Protokol o biološkoj sigurnosti	ratifikovana	"Sl. list SCG", br.016/05-40
3.	Konvencija o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja (Bonska konvencija)	ratifikovana	"Sl. list CG", br.006/08-147
4.	Konvencija o zaštiti evropskih divljači i prirodnih staništa (Bernska konvencija)	ratifikovana	"Sl. list CG", br. 7, od 8. decembra 2008. g.
5.	Konvencija o vlažnim područjima (Ramsar Konvencija)	ratifikovana	"Sl. list SRJ", br.009/77-675

6.	Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine	ratifikovana	"Sl.list SRJ", br.056/74-1771
7.	Evropska Konvencija o predjelima	ratifikovana	"Sl.list CG", br.006/08-135
8.	Konvencija o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama flore i faune (CITES Konvencija)	ratifikovana	"Sl.list SRJ", br.011/01-3
9.	Konvencija Ujedinjenih Nacija o borbi protiv dezertifikacije u zemljama sa teškom sušom i/ili dezertifikacijom, posebno u Africi	ratifikovana	"Sl.list RCG", br.017/07-12
10.	Sporazum o zaštiti kitova Cetacea u Crnom moru, Sredozemnom moru i susjednom atlantskom području-Accobams	ratifikovan	"Sl.list CG", br.7, od 8. decembra 2008. g.
11.	Protokol o područjima pod posebnom zaštitom i biodiverzitetu Sredozemlja	ratifikovan	"Sl.list RCG", br.64/07
12.	Sporazum o zaštiti afričko-evroazijskih migratornih ptica močvarica (AEWA)	ratifikovan	"Sl. list CG" br. 01/2011
13.	Sporazum o zaštiti šišmiša u Evropi (EUROBATS)	ratifikovan	"Sl list CG" br. 16/10

Tabela 2.*Multilateralni ugovori*

Lokacije

Program praćenja stanja biodiverziteta za 2017. godinu poslužiće za prikupljanje relevantnih podataka o stanju biodiverziteta na sledećim odabranim lokacijama:

Naziv područja	Obrazloženje
Visitor, Zeletin i Petnjica	EMERALD ,IPA;
Rumija	U Prostornom planu Crne Gore do 2020. godine ("Sl. list Crne Gore", br. 24/08) područje preporučeno za zaštitu u kategoriji Regionalni parkovi / parkovi prirode ,EMERALD ,IPA;
Kučke planine	IBA potencijalno , IPA;

Tabela 6: Lokaliteti koji će se pratiti programom monitoringa biodiverziteta za 2017. godinu

Napomena: Pored navedenih lokacija u okviru zimskog prebrojavanja ptica (IWC) pratiće se i sledeće lokacije: Skadarsko jezero, Šasko jezero, Ulcinjska solana, Buljarica, Velika plaža, Tivatska solila, Nikšićke akumulacije i Plavsko jezero.

Izveštaj o stanju biodiverziteta treba da sadrži za svako područje pojedinačno:

Sadržaj izveštaja	Podaci
- Ocjena stanja područja	1) geografske koordinate 2) površina koju zauzima (zaštićeno) područje 3) uticaj abiotičkih i biotičkih faktora u pojedinim zonama 4) struktura i sastav biocenoza u pojedinim zonama 5) sprovođenje mjera zaštite 6) praćenje evidencije broja posjetilaca u zaštićenim prirodnim dobrima (nacionalni parkovi).
- Ocjena gustine i distribucije indikatorskih divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva	1) geografske koordinate vrste – populacije 2) sastav i strukturu populacija
- Spisak, gustina, distribucija i brojnost invazivnih alohtonih vrsta	3) površinu područja koju zauzimaju pojedine vrste/populacije 4) brojnost i očuvanost populacija
- Stanje populacije divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva od interesa za EU, u skladu sa potvrđenim međunarodnim ugovorima	5) koridore sa drugim populacijama iste vrste 6) promjene ekoloških faktora na staništima različitih populacija 7) konzervacijski status vrsta (nacionalni i

- Stanje populacije zaštićenih divljih vrsta biljaka, životinja i gljiva	inetrnacionalni).
- Zastupljenost i rasprostranjenje ugroženih i rijetkih stanišnih tipova od interesa za Crnu Goru na datim područjima	
- Ocjena uticaja klimatskih promjena na biodiverzitet na datim područjima	
- Identifikacija, analiza i procjena uticaja sektorskih pritisaka na datim područjima, kao i glavnih prijetnji i uzroka promjena na praćenim stanicama	
- Prijedlog mjera koje je neophodno sprovesti za efikasniju zaštitu područja ili popravljjanje i očuvanje postojećeg stanja datog područja	

Tabela 7: Sadržaj izvještaja o stanju biodiverziteta

Podaci će biti prezentovani i u skladu sa Standardnom metodologijom prikupljanja podataka (Standard data form) kako bi se mogli koristiti i za bazu podataka Natura 2000.

Napomena: Shodno Zakonu o životnoj sredini ("Sl. list RCG", br. 52/16, članovi 54,55 i 56) predviđeno je da Agencija za zaštitu životne sredine sprovodi monitoring. Takođe, obaveza praćenja stanja prirode propisana je i Zakonom o zaštiti prirode ("Sl.list CG", br. 54/16, član 100).

Uredbom o organizaciji i načinu rada državne uprave ("Sl. list Crne Gore", br. 05/12 od 23.01.2012) kojom je Zavod za zaštitu životne sredine pripojen Agenciji za zaštitu životne sredine, značajan broj nadležnosti koja se odnose na pitanja zaštite prirode, uključujući i praćenje stanja, prenijeta su na Agenciju za zaštitu životne sredine. Time je Agencija za zaštitu životne sredine dobila stručni kadar i opremu koji može realizovati program praćenja stanja biodiverziteta.

PROGRAM MONITORINGA BUKE U ŽIVOTNOJ SREDINI

Plan programa mjerenja buke za 2017. godinu, izrađen je u skladu sa Zakonom o zaštiti od buke u životnoj sredini ("Sl. list Crne Gore", br. 28/11 od 10.06.2011, 28/12 od 05.06.2012, 01/14 od 09.01.2014).

Mjerenje nivoa buke u životnoj sredini mogu da vrše domaća i strana pravna lica i preduzetnici, na osnovu dozvole koju izdaje Agencija, ukoliko su registrovani u organu nadležnom za registrovanje privrednih subjekata, odnosno u odgovarajućem registru nadležnog organa matične države stranog pravnog lica ili preduzetnika, koji su akreditovani prema standardu MEST ISO/IEC 17025.

Donacijom Evropske komisije Agencija za zaštitu životne sredine postala je vlasnik savremene opreme renomiranog proizvođača koja omogućava kontinuirano praćenje nivoa buke u životnoj sredini, sa sledećim karakteristikama:

- Aparat za mjerenje buke "Nor 140 sound analyser", Norsonic
- IEC61672-1, Klase 1, Grupe x
- Usklađen sa IEC 61260
- Usklađen sa IEC 60651 tip 1
- Usklađen sa IEC 60804 tip 1
- Nacionalni standardi: DIN 45677 (1997), ANSI S1.4 -1983, ANSI S1.4A-1985, tip1 i ANSI S1.43 – 1997, tip1
- Mjerni opseg: 0,3 μ V do 7V(RMS) u jednom opsegu korespondira od 10 dB do 137 dB sa osjetljivošću mikrofona od 50 mV/Pa
- Maksimalni pik (vrijednost) ± 10 V korespondira do 140 dB

Izvršiocu usluga realizacije programa monitoringa buke u životnoj sredini ustupiće se pomenuta oprema.

Mjerenje buke u životnoj sredini je potrebno vršiti kontinuirano u trajanju od sedam dana, dva puta godišnje, kako je prikazano u Tabeli1.

Plan programa monitoringa buke za 2017. godinu

Mjerenje buke u životnoj sredini se vrši kontinuirano u trajanju od sedam dana, dva puta godišnje.

Predlog mjernih mjesta je prikazan u Tabeli 8.

Tabela 8. Mjerna mjesta i vrijeme mjerenja buke u prvom i drugom ciklusu

Nº	Grad	Mjerno mjesto
1.	Ulcinj	Stambeni dio
2.	Petrovac	Stambeni dio
3.	Budva	Stambeni dio (ne stari grad)
4.	Kotor	Stari grad
5.	Podgorica	Stari aerodrom – stambeni dio
6.	Podgorica	Stambeni dio uz obilaznicu
7.	Nikšić	Unutar kruga Opšte bolnice
8.	Žabljak	Centar
9.	Bijelo Polje	Centar
10.	Berane	Centar
11.	Kolašin	Centar
12.	Mojkovac	Centar

PROGRAM SISTEMATSKOG ISPITIVANJA RADIOAKTIVNOSTI U ŽIVOTNOJ SREDINI (MONITORING RADIOAKTIVNOSTI)

Sistematsko ispitivanje radioaktivnosti u životnoj sredini (monitoring radioaktivnosti) vrši se radi utvrđivanja prisustva radionuklida u životnoj sredini i procjene nivoa izlaganja stanovništva jonizujućem zračenju i to u normalnim uslovima, i u slučaju sumnje na radijacioni udes i u toku radijacionog udesa.

Program sistematskog ispitivanja radioaktivnosti u životnoj sredini vrši se radi utvrđivanja prisustva radionuklida u životnoj sredini i procjene nivoa izlaganja stanovništva jonizujućem zračenju i to u skladu sa:

- Zakonom o zaštiti od jonizujućeg zračenja i radijacionoj sigurnosti ("Sl.list CG", br. 56/09, 58/09, 40/11, 55/16),
- Zakonom o životnoj sredini („Sl. list CG”, br. 52/16);
- Odlukom o sistematskom ispitivanju sadržaja radionuklida u životnoj sredini ("Sl.list SRJ" br. 45/97),
- Pravilnikom o granicama radioaktivne kontaminacije životne sredine i načinu sprovođenja dekontaminacije ("Sl.list SRJ" br. 9/99),
- Pravilnikom o granicama izlaganja jonizujućem zračenju (Sl.list SRJ" br. 32/98),
- Pravilnikom o uslovima koje moraju ispunjavati pravna lica za vršenje sistematskog ispitivanja sadržaja radionuklida u životnoj sredini (Sl.list SRJ" br. 32/98).

Sistematsko ispitivanje radionuklida vrši se u: vazduhu, zemljištu, rijekama, jezerima i moru, čvrstim i tečnim padavinama, građevinskom materijalu, vodi za piće, životnim namirnicama, stočnoj hrani i predmetima opšte upotrebe. Osim toga mjeri se i jačina apsorbovane doze γ zračenja u vazduhu, i ispitivanje nivoa izlaganja radonu u boravišnim prostorijama.

U tabelama, koje su date u nastavku teksta data je vrsta i broj uzoraka, periodi i mjesta uzorkovanja, kao i metoda sistematskog ispitivanja u cilju realizacije Programa ispitivanja radioaktivnosti u životnoj sredini.

Tabela 9: Ispitivanje nivoa spoljašnjeg zračenja, sadržaja radionuklida u vazduhu i atmosferskim padavinama

Lokacija	Uzorak	Metoda	Radionuklidi	GDR	Učestalost mjerenja
Podgorica	Vazduh	PCRM		Mjeri se u $\mu\text{Gy/h}$	24 sata svakodnevno uzorkovanje
		TL dozimetrija			Polugodišnja zamjena i

					očitavanje
		γ -spektrometrija	K-40, Ra-226, Th-232, Be-7, Cs-137		Dnevni uzorci se spajaju u zbirne mjesečne
	Atmosferske padavine	γ spektrometrija	Cs-137, Be-7		24 sata svakodnevno Uzorkovanje registrovati i količinu padavina pri svakom uzorkovanju
Bar Pljevlja Herceg Novi Žabljak	Vazduh	TL dozimetrija		Mjeri se u $\mu\text{Gy/h}$	Polugodišnja zamjena i očitavanje

Tabela 10: Ispitivanje sadržaja radionuklida u vodi za piće

Lokacija	Metoda	Radionuklidi	Učestalost
Vodovod Podgorica	γ -spektrometrija, gasni proporcionalni brojači za ukupno alfa i ukupno beta i radiohemijska separacija tečnim scintilacionim brojačem za Sr-90 i Tricijum (H3)	Za Podgoricu mjeriti: K-40, Cs-137, Ra-226, Th-232, Sr-90 i ukupna α i ukupna β 222- Rn Tricijum (H3)	Svakodnevno uzorkovanje i analiza zbirnih tromjesečnih uzoraka 222-Rn polugodišnje Tricijum (H3) polugodišnje

Vodovod Bijelo Polje			Svakodnevno uzorkovanje i analiza zbirnih tromjesečnih uzoraka
Vodovod Bar		U svim ostalim vodovodima (Nikšić, Bar, Bijelo Polje) mjeriti: ukupna alfa i ukupnu beta aktivnost 222- Rn Tricijum (H3)	222-Rn polugodišnje
Vodovod Nikšić			Tricijum (H3) polugodišnje

Tabela 11: Ispitivanje sadržaja radionuklida u površinskim vodama – jezero i more

Lokacija	Metoda	Radionuklidi	Učestalost
Voda Skadarskog jezera prema državnoj granici	γ-spektrometrija,	Cs-137,	Uzorkovanje mjesečno, analiza zbirnog tromjesečnog uzorka
Morska voda Bar			
Morska voda Herceg Novi			

Tabela 12: Ispitivanje sadržaja radionuklida u površinskim vodama rijeke

Lokacija	Metoda	Radionuklidi	Učestalost
Piva	γ - spektrometrija	Cs-137	Mjesečno uzorkovanje, analiza zbirnih polugodišnjih uzoraka
Tara			
Zeta			
Morača			
Vežišnica			
Čehotina			
Paleški potok			
Gračanica			

Tabela 13: Ispitivanje sadržaja radionuklida u zemljištu

Lokacija	Metoda	Radionuklidi	Učestalost

Sjever Crne Gore Obradivo i neobradivo zemljište	γ -spektrometrija	Cs137,	Svaki šest (6) mjeseci (april, oktobar)
Središnji dio Crne Gore Obradivo i neobradivo zemljište			
Južni dio Crne Gore Obradivo i neobradivo zemljište			

Tabela 14: Ispitivanje sadržaja radionuklida u ljudskoj hrani

Lokacija	Uzorak	Metoda	Radionuklidi	Učestalost
Podgorica (vrtići, i đačke i studentske menze, primarni proizvođač)	Meso: goveđe, jagnjeće, svinjsko i pileće, šaran, mlijeko, sir, jaja, pšenični i kukuruzni hljeb, grožđe, jabuke	γ - spektrometrija i radiohemijska separacije tečnim scintilacionim brojačem za Sr-90	K40,Cs137, Ra226,Th232, Sr-90 raditi u uzorcima gotovih obroka uzorkovanih iz vrtića i studentskih menzi i voditi računa da se biraju obroci sa što više namirnica (meso, voće povrće) i u mlijeku uzorkovanom od lokalnih proizvođača	Godišnje uzorkovanje i analiza (prema dozrijevanju vegetacije i uzgoju mesa), izuzev jela iz vrtića i menzi koja se uzorkuju 4 puta godišnje
Nikšić	Meso: goveđe, jagnjeće, svinjsko i pileće, pastrmka, mlijeko, sir, jaja, pšenični i kukuruzni hljeb, pasulj, kupus,	γ - spektrometrija	K40,Cs137, Ra226,,Th232,	Godišnje
Herceg Novi	pasulj, mlijeko, sir, pšenični i kukuruzni hljeb, sipe, dagnje,	γ - spektrometrija	K40,Cs137, Ra226, Th232	Godišnje
Berane	Pšenični i kukuruzni hljeb, jabuke,	γ - spektrometrija	K40,Cs137, Ra226,Th232	Godišnje

	krompir,			
Pljevlja	Pšenični i kukuruzni hleb, jaja, pastrmka	γ -spektrometrija	K40,Cs137, Ra226,Th232	Godišnje
Bar	Meso: govedje, jagnjeće, svinjsko i pileće, mlijeko, sir, jaja, pšenični i kukuruzni hljeb, sipe, dagnje, grožđe	γ -spektrometrija	K40,Cs137, Ra226,Th232	Godišnje
Bijelo Polje	Meso: govede, jagnjeće, svinjsko i pileće, mlijeko, sir, pšenični i kukuruzni hljeb, jaja	γ -spektrometrija	K40,Cs137, Ra 226,Th232	Godišnje
Ulcinj	mlijeko, sir, pšenični i kukuruzni hleb, jaja, kupus	γ -spektrometrija	K40,Cs137, Ra226,Th232	Godišnje

Tabela 15: Ispitivanje sadržaja radionuklida u stočnoj hrani

Lokacija	Uzorak	Metoda	Radionuklidi	Učestalost
Crna Gora	Livadska trava, sijeno, krmna smješa, hrana za kokoške, kukuruzno stočno brašno, hrana za svinje i prasiće	γ -spektrometrija	Cs-137,	Jednom godišnje

Tabela 16: Ispitivanje sadržaja radionuklida u građevinskom materijalu

Lokacija	Uzorak	Metoda	Radionuklidi	Učestalost
Direktno od najvećeg distributera građevinskog materijala	cement pijesak,opeka gips, mermer, granit, keramičke pločice	γ -spektrometrija	K40,Cs137,Ra226, Th232	Jednom godišnje

Tabela 17: Ispitivanje nivoa izlaganja jonizujućem zračenju u boravišnim prostorijama

Lokacija	Uzorak	Metoda	Učestalost

Radne prostorije (8 lokacija) na teritoriji opštine Nikšić		Mjerenje koncentracije radona elektretama i/ili kratkoročnom metodom mjerenja	
Osnovne škole „Savo Kažić Barutana“ i „18. oktobar“ na Bioču	Vazduh	Mjerenje torona metodom „sniff“	2 puta godišnje

AMONIJAK (NH₃) – bezbojan, zagušljiv, otrovan gas, oštrog mirisa. Udisanje i vrlo malih količina izaziva kašalj, a djeluje nadražujuće na sluzokožu i oči. Nastaje truljenjem organskih materija koje sadrže azot.

ARSEN (As) – elemenat V grupe periodnog sistema. Normalan je sastojak zemljišta (od 0- 40 ppm). Smatra se da slobodni arsen nije otrovan već samo njegova jedinjenja.

AZOTNI OKSIDI – azot-dioksid (NO₂) je crvenosmeđi, zagušljiv gas, karakterističnog mirisa. Nastaje prirodnim procesima, sagorijevanjem fosilnih goriva i pri nekim industrijskim procesima. Izaziva povećanu frekvenciju respiratornih jedinjenja, a smatra se da može izazvati i neke vrste kancera. Azot-dioksid u atmosferi ostaje kratko. Azot-monoksid (NO) nastaje u prirodi kao rezultat mikrobiološke aktivnosti. Oslobađa se i sagorijevanjem fosilnih goriva, pri proizvodnji azotne kiseline i drugim tehnološkim procesima. Može da reaguje sa ozonom (O₃), smanjujući tako njegovu koncentraciju.

BAKAR (Cu) – hemijski element koji se u zemljištu nalazi u količini od 5 do 100 ppm ali, ekološki aktivnog bakra ima oko 0,2-2 ppm, dok ga u vodi ima 10 puta manje.

BIOAKUMULACIJA – sposobnost organizama da nakupljaju određene hemijske materije u pojedinim tkivima svoga tijela.

BIOINDIKATORI – biljne i životinjske vrste koje svojim prisustvom i karakteristikama ukazuju na osobine prostora u kome se nalaze. Njihovo prisustvo u određenim staništima ukazuje da taj faktor varira u tačno određenim granicama.

CINK (Zn) – je metal, zastupljen u zemljinoj kori u količini od 75 ppm u obliku minerala

EUTROFIKACIJA – proces povećavanja biološke produkcije živog svijeta usljed povećanog priliva hranljivih materija njihovim spiranjem sa okolnih terena ili putem padavina

FENOLI – organska aromatska jedinjenja koja sadrže hidroksilne grupe direktno vezane za benzenov prsten. Imaju jak miris, veoma su otrovni i ubijaju ćelije s kojima dođu u kontakt. U vodenom rastvoru reaguju kiselo. Javljaju se u otpadnim vodama hemijske industrije. Prisustvo fenola, zbog bakterioidnog djelovanja, onemogućava proces biološke razgradnje organskih materija u vodi

FITOBENTOS – cjelokupnost biljnih organizama koji svoj životni ciklus provode na dnu vodenog bazena. Neke biljke su pričvršćene za podlogu, među njima najbrojnije su alge. Bentosnoj zajednici pripadaju i biljke koje nisu sesilne, već se kao slobodne nalaze na dnu.

FITOPLANKTON – biljke koje pasivno lebde u vodenoj masi. Najčešće su veoma sitne, mikroskopskih dimenzija i jednoćelijske, među kojima su najznačajnije alge.

FLUORIDI – soli fluorovodonične kiseline (HF), odnosno jedinjenja metala sa fluorom. Ulaze u atmosferu kao čvrsta ili kao gasovita jedinjenja. Fluoridi su kumulativni otrovi za biljke i životinje

GAMA (γ) spektrometrija – visoko razvijena grana eksperimentalne fizike kojom se određivanjem broja emitovanih γ fotona u jedinici vremena iz nekog izvora u funkciji energije može dobiti niz informacija o ispitivanom uzorku tj o njegovom sastavu.

GAMA (γ) zracenje – elektromagnetno zračenje velike energije, koje potiče iz jezgra atoma.

IMISIJA – sva zagađenja životne sredine nastala prirodnim putem ili djelovanjem čovjeka mjerena na određenoj udaljenosti od izvora zagađenja

EMISIJA – sva zagađenja životne sredine nastala prirodnim putem ili djelovanjem čovjeka mjerena na izvoru zagađenja

KADMIJUM (Cd) – hemijski element koji je dosta rijedak u prirodi. Ima ga u otpadnim vodama iz rudnika. Ima tendenciju akumulacije u organizmu.

KOBALT (Co) – srebrnasto bijeli metal koji se u prirodi nalazi u jedinjenjima sa arsenom. Jedinjenja kobalta lokalno izazivaju dermatitis i senzibilnost kože, a izazivaju i pulmonarne, hematološke i digestivne promjene. Potencijalni je kancerogen.

MANGAN (Mn) – biogeni element koji učestvuje u oksido-redukcionim procesima.

OLOVO (Pb) – hemijski element koji spada u teške metala. Kao zagađujuća materija u životnoj sredini, najčešće se javlja iz 3 izvora: iz benzina, prilikom sagorijevanja u motorima sa unutrašnjim sagorijevanjem, iz fabričkih dimnjaka hemijske industrije boja, prerade ruda i raznih pesticida. Olovo je veoma stimulativan otrov, pa unošenje i najmanjih količina njegovih soli sa hranom ugrožava životne funkcije organizma. Izaziva smanjenje broja eritrocita.

PAH – policiklični aromatični ugljovodonici koji nastaju pod dejstvom UV sunčevog zračenja u prisustvu kiseonika, ugljovodonika, azotdioksida, a koji su toksičniji od svake supstance koja učestvuje u njegovoj sintezi. Karakteristično je njegovo toksično dejstvo na žive organizme.

pH VRIJEDNOST – negativan logaritam koncentracije vodonikovih jona u nekom rastvoru. Služi kao mjera za kiselost odnosno bazičnost vodenih rastvora. Neutralni rastvori imaju pH 7, kiseli ispod 7, a bazni od 7-14.

POLIHLOBIFENILI – hemijska jedinjenja koja se široko primjenjuju u industriji boja, kao komponente pesticida, dodaci materijalima za izgradnju silosa itd. Slabo se rastvaraju u vodi i zato se veoma dugo zadržavaju u životnoj sredini.

PC RM – automatizovani dozimetrijski sistem kojim se vrši kontinuirano, 24-časovno, (365 dana u godini) mjerenje jačine apsorbirane doze γ zračenja u vazduhu.

RADIONUKLIDI – nestabilna jezgra hemijskih elemenata koja se emitovanjem jonizujućeg zračenja transformišu u stabilna jezgra.

RADON (^{222}Rn) – najrasprostranjeniji prirodni radioaktivni gas koji se emituje uglavnom iz zemljišta koje sadrži uran ^{238}U i ima tendenciju da se koncentriše u boravišnim i radnim prostorijama.

SUMPOR-DIOKSID (SO_2) – bezbojan, nezapaljiv gas. Znatne količine SO_2 u atmosferi dolaze vulkanskom aktivnošću, sagorijevanjem fosilnih goriva, procesima topljenja ruda, prerade papira i celuloze. Primarni efekat SO_2 se ispoljava u iritaciji očiju, nosa i grla. U respiratornom sistemu može izazvati edem pluća i respiratornu paralizu.

TAKSON – uslovni termin koji obično označava vrstu ili niže taksonomske nivoe, uključujući i oblike koji još nisu formalno opisani

TRANSEKT – pozicija

TRIX index – parametar koji nam služi kao pokazatelj nivoa prirodne produkcije akvatičnih ekosistema

TORON (^{220}Rn) – je prirodni radioaktivni gas koji se emituje uglavnom iz zemljišta koje sadrži torijum ^{232}Th .

TL DOZIMETRIJA – mjerenje jačine apsorbovane doze γ zracenja u vazduhu termoluminiscentnim dozimetrima

ZOOBENTOS – cjelokupnost životinjskih organizama koji žive na dnu ili u podlozidna vodenih ekosistema

ŽIVA (Hg) – srebrnasto bijeli metal, jedini je koji je pri običnoj temperaturi u tečnom stanju. Isparava već pri sobnoj temperaturi, a pare su otrovne. Organska jedinjenja živesu toksičnija od neorganskih. Živa je snažan mutagen.

